

Contribucions

L'IEMath: poques llums, bastants ombres i moltes misèries¹

Resum: Aquest article conté un relat dels esdeveniments que han acompanyat l'intent de creació de l'Institut Espanyol de Matemàtiques (IEMath), incloent-hi comentaris sobre el passat recent i el present d'aquesta iniciativa.

Introducció

Els signants d'aquest article vam ser, respectivament, coordinadora de matemàtiques de l'Agència Nacional d'Avaluació i Prospectiva (ANEP) de 2005 a 2008, i gestor del Programa Nacional de Matemàtiques del Pla Nacional d'I+D+I, aproximadament durant el mateix període.

El nostre propòsit és fer-vos partícips de les llums, ombres i misèries que s'han estat produint en l'encara incert i inconclòs procés de creació de l'Institut Espanyol de Matemàtiques (IEMath).

Durant un llarg període de temps, vam rebre l'encàrrec d'impulsar la creació d'un institut de matemàtiques d'àmbit nacional [espanyol] que, responnent als desitjos i necessitats de la comunitat matemàtica en matèria d'investigació, permetés donar el salt qualitatiu que tots esperem i, al mateix temps, ajudar a resoldre el problema generacional al qual ens estem enfrontant.

Amb gran il·lusió i esforç, conscients de la dificultat de la tasca encomanada, però portats endavant per la impressió de percebre un desig gairebé unànim de la comunitat, ens vam posar mans a l'obra.

Lamentablement, malgrat haver figurat explícitament entre els objectius del Pla Nacional i haver estat causa i objecte de milers d'hores de treball, res està clar ni assegurat (ni de bon tros) a data d'avui.

I això passa després d'haver participat en el projecte centenars de persones, després d'haver passat per les mans de diversos responsables polítics (tres ministres, dos secretaris d'Estat, dos secretaris generals, tres directores generals, etc.), després de l'elaboració de desenes de propostes i fins i tot després d'haver aconseguit que l'Institut fos pressupostat dos anys seguits! pel nostre parlament.

Els objectius d'aquest article són protestar,

cridar l'atenció sobre alguna cosa que ens sembla indignant i injusta, explicar la veritat, exposar el desenvolupament dels esdeveniments, convidar el lector a la reflexió, desfogar-nos, fer-vos partícips de la nostra decepció i frustració, alertar-vos de la irresponsabilitat i inoperativitat dels nostres responsables polítics i deixar palesa la seva manca absoluta de mires.

Calendari d'esdeveniments

Anem en primer lloc a les dades objectives.

- Agost de 2006, Durant la celebració de l'ICM, Francisco Marcellán, secretari general de Política Científica i Tecnològica, contacta amb nosaltres per iniciar el procés de creació d'un centre nacional de matemàtiques, un dels objectius recollits en el llavors vigent Pla Nacional 2004-2008.

De fet, el secretari general desitja «rellançar» el tema, conscient que l'anterior gestor del Programa i l'anterior coordinador de l'ANEP havien generat una proposta que, per diverses raons, havia quedat sense efecte.

- Setembre a desembre de 2006: Elaboració del primer document IEMath. Amb aquesta finalitat es constitueix una primera comissió (en endavant la Comissió IEMath), la primera reunió de la qual se celebra el 26 de setembre de 2006. Aquesta Comissió elabora un primer document que conté una anàlisi exhaustiva de la realitat matemàtica espanyola i una proposta de creació d'un centre nacional, al qual es dona el nom d'Instituto Español de Matemáticas, en que queden explicades en detall les seves finalitats i objectius, l'estructura, l'organització, la manera de funcionar, etc.

- Desembre de 2006: Consulta amb els investigadors. En data 5 de desembre de 2006, el document elaborat per la Comissió IEMath és

¹Article traduït de *La Gaceta* de la RSME, vol. 12 (2009), núm. 4, 637-646 amb l'autorització dels autors i de la RSME.

enviat als investigadors principals dels projectes de matemàtiques del Programa Nacional de Matemàtiques i del Programa Ingenio-Consolider vigents, als presidents de les societats matemàtiques espanyoles i al president de la Conferència de Degans i Directores de Matemàtiques, a fi de rebre els seus comentaris i suggeriments.

- Gener de 2007: Elaboració del segon document IEMath. Durant el mes de gener de 2007, la comissió IEMath es reuneix i elabora una segona versió del document en la qual s'intenta incorporar, en la mesura del possible, els suggeriments rebuts.

- Febrer de 2007 a maig de 2007: Avaluació per part d'un panel internacional. El secretari general de Política Científica i Tecnològica pren la iniciativa de recórrer a una comissió externa, formada per experts d'alt prestigi (estrangers o espanyols residents a l'estranger), a fi de rebre la seva opinió sobre el document generat. Aquest panel és presidit per Jean-Pierre Bourguignon i realitza el seu treball d'avaluació durant els mesos de març i abril de 2007.

El professor Bourguignon ve a Espanya a principis de maig de 2007 per assistir a una reunió conjunta amb els membres de la Comissió IEMath i el secretari general, on es donen els últims retocs al document, essencialment adaptant alguns punts als suggeriments emesos pel panel d'experts.

En l'informe final realitzat per la comissió externa, entre altres coses, s'hi diu: «We strongly welcome the initiative of creating a national institute of mathematics in Spain, showing the support of the Ministry for an ambitious development of mathematics in the country.»

- Maig de 2007 a juliol de 2007: Elaboració del document definitiu i presentació en el Ministeri. Amb data 19 de maig de 2007, el document definitiu és enviat de nou al col·lectiu d'investigadors principals i presidents anteriorment esmentat.

Posteriorment, el secretari general presenta el document al secretari d'Estat Miguel Ángel Quintanilla i a la ministra Mercedes Cabrera i tenen lloc diversos esdeveniments on el gestor i la coordinadora presenten el projecte a la comunitat matemàtica. En la proposta s'especifica que l'IEMath es configurarà com un organisme amb personalitat jurídica pròpia, amb una estructura de xarxa de centres.

- Setembre de 2007: Comissió de Posada en Marxa. Comença el procés de posada en marxa de l'IEMath amb el nomenament per part del secretari general d'una nova comissió, des d'ara la Comissió de Posada en Marxa.

Aquesta comissió és presidida per Miguel Ángel Herrero i rep els encàrrecs de preparar i resoldre dues convocatòries (convocatòria de seus de l'IEMath i convocatòria de primer director de l'IEMath) i de proposar noms per a una primera comissió científica de l'IEMath.

- Desembre de 2007 a març de 2008: Convocatòries de seus i de director i proposta de membres per a la comissió científica. La convocatòria de seus de l'IEMath es publica al BOE núm. 307, Ordre 22207, del 24 de desembre de 2007.

D'acord amb el text de la convocatòria, l'avaluació es porta a terme en dues etapes. La primera és realitzada per l'ANEP, que s'encarrega de nomenar una comissió d'experts espanyols i estrangers que elabora un informe sobre cada seu proposada. La segona avaluació té lloc a la Comissió de Posada en Marxa, a la vista d'aquests informes. Com a resultat d'ambdues avaluacions, el 12 de febrer de 2008, es decideix unànimement proposar les seus denominades de Barcelona, Galícia, Granada i Madrid.

La convocatòria internacional de director es fa pública el 14 de gener de 2008, i queda fixat un termini fins al 20 de febrer per a la presentació de sol·licituds. Es presenten catorze candidats, d'entre els quals la Comissió en selecciona sis el 28 de febrer de 2008. Aquests sis candidats (quatre d'espanyols i dos d'estrangers) són entrevistats personalment els dies 5 i 6 de març de 2008. Com a resultat d'aquestes entrevistes, en data 7 de març de 2008, la Comissió proposa una terna de possibles candidats.

D'altra banda, després de diversos debats, a 12 de febrer de 2008, la comissió de Posada en Marxa acorda una proposta de dotze investigadors espanyols i vint-i-cinc investigadors estrangers, tots de gran nivell i prestigi, per a la primera Comissió Científica de l'IEMath. El dia 7 de març de 2008 la Comissió de Posada en Marxa dóna per finalitzat el treball encarregat pel Ministeri.

En aquests moments, tot sembla relativament ben encaminat i fa l'efecte que la base és prou sòlida perquè els responsables polítics posin el projecte en funcionament:

— Les gestions del secretari general davant els seus superiors han donat resultat: el projecte és acceptat i inicialment ha de ser finançat amb 2,5 milions d'euros que estan recollits en els Pressupostos Generals de l'Estat per a 2008.

— Els responsables polítics d'investigació científica de les comunitats autònomes (CA) involucrades (Andalusia, Catalunya, Galícia i Madrid) han estat contactats i informats de la situació.

— S'acorda celebrar una primera reunió dels representants polítics del Ministeri i les CA amb els representants de les seues l'1 d'abril de 2008. En aquesta reunió es fa una primera anàlisi de la situació i s'inicia un procés de signatura del protocol d'intencions, basat en un compromís de cooperació per a la creació d'un consorci que doni suport jurídic a l'IEMath.

— En dates posteriors, versions preliminars del protocol d'intencions circulen entre els afectats i tot sembla anar pel bon camí.

De fet, entre març i maig de 2008, es produeixen algunes desviacions respecte del projecte recollit al document elaborat per la Comissió IEMath. Això és conseqüència de les gestions i fins i tot pressions generades per algunes CA i, atesa la diversitat de les institucions presents, és en certa manera inevitable.

• Març de 2008 a març de 2009: Canvis en els càrrecs polítics (dins del mateix partit!) i conseqüències. Arran de les eleccions generals de març de 2008, vam canviar de ministeri, de ministra i de responsables polítics. El càrrec de secretari general de Política Científica i Tecnològica és ocupat ara per José Manuel Fernández de Labastida.

El que, fins en aquest moment, semblava anar sobre rodes, comença a complicar-se...

1. Pel que sembla (aquesta és almenys la informació que rebem), el Ministeri d'Hisenda posa objeccions a la creació de Consorcis amb les CA. El secretari general «decideix» de manera unilateral que l'IEMath tindrà l'estructura de centre nacional vinculat al CSIC (sense que se sàpiga encara amb exactitud què serà aquesta nova estructura). Tal com se'ns planteja, tant a nosaltres com als responsables de les seues, no hi ha alternativa. El secretari general justifica la

seua posició argumentant que el Ministeri necessita un interlocutor vàlid en temes d'investigació científica que, a més, constitueixi la base física i el coordinador de projectes com el nostre.

2. El nou Ministeri (de Ciència i Innovació) nomena una nova comissió en la qual interveuen els promotors de les quatre seues, el gestor, l'anterior secretari general i Francisco Montero (vicepresident d'Organització i Relacions Institucionals del CSIC). Aquesta comissió està encarregada de revisar i modificar el document IEMath de manera que quedi adaptat a la nova estructura imposada.

Aquesta vegada, les gestions del secretari general donen com a resultat un pressupost de 800.000 € per a 2009 (una quantitat de nou recollida en els Pressupostos Generals de l'Estat). Malgrat això, dels 2,5 milions previstos per a 2008, aparentment ningú (inclòs el secretari general) en sap res.²

3. El gener de 2009, la nova versió del document està llesta i passa a les mans del secretari general, encarregat de presentar-lo als consellers de les CA implicades en el procés.

4. Les respostes que es reben per part de les distintes CA són variades. Els consellers de les comunitats d'Andalusia i Galícia accepten el document.

La situació a Madrid és tremendament complicada. Les diferències polítiques entre la Comunitat i el Ministeri no faciliten les coses. Per si fos poc, hi ha un canvi en el càrrec de director general d'Universitats i Investigació de la Comunitat de Madrid que retarda el procés... que sapiguem, fins ara. Vist des de fora i dit amb tots els respectes cap als nostres col·legues madrilenys, l'actitud global de Madrid revela un autisme social incomprendible: Madrid no sap, no contesta.

El conseller de la Comunitat de Catalunya proposa alguns canvis, fonamentalment (i com es podria esperar), de tipus econòmic, que han de ser discutits amb el Ministeri i la resta de consellers.

Aquestes propostes són enviades al secretari general l'última setmana de febrer de 2009. Silenci absolut per part d'aquest.

• Maig de 2009: Nous canvis al Ministeri. Encara que sembli increïble, la situació encara pot

²Referent a això, en dates posteriors, ens ha arribat de forma indirecta una informació: el Ministeri d'Hisenda no va autoritzar en el seu moment, tal com pretenia el secretari general nomenat el maig de 2008, transferir aquests diners al CSIC; evidentment, quan es van aprovar els Pressupostos Generals, el CSIC no jugava cap paper en aquest projecte.

empitjorar i, de fet, empitjora. José Manuel Fernández de Labastida cessa com a secretari general de Política Científica i Tecnològica (és més, desapareix aquest càrrec a l'organigrama del Ministeri) i passa a ocupar la Direcció General d'Investigació. Després de diverses setmanes de reestructuració, ens informen que l'IEMath passa a ser responsabilitat de Montserrat Torné Escasany (directora general de Cooperació Internacional i Relacions Institucionals).

El 17 de juny de 2009, és a dir, més d'un any després del moment en què tot estava llest per a començar, i havent-li-ho demanat des de diversos àmbits, Montserrat Torné convoca a una nova reunió els coordinadors de les quatre seus, el nou gestor del Programa Nacional de Matemàtiques, Jesús López Fidalgo, el nou coordinador de l'ANEP, Ricardo Cao Abad, i Francisco Montero, aparentment amb l'objectiu de seguir avançant.

En l'últim moment, Montserrat Torné excusa la seva absència de la reunió i la substitueix José Luis Jarque de la Gandara, sotsdirector general de Cooperació amb les Comunitats Autònomes, que, segons confessió pròpia, desconeixia fins a la data l'existència d'aquest projecte.

No ens toca realment a nosaltres transmetre el que va passar en aquesta reunió. No obstant això, segons les nostres informacions, el CSIC manifesta necessitar temps per a analitzar les propostes plantejades per Catalunya (el febrer de 2009!). D'altra banda, sembla quedar clar a la reunió que, si no es produeix ràpidament un moviment per part dels responsables polítics de les CA implicades, el Ministeri d'Hisenda es quedarà amb els 800.000 € pressupostats.

El que ens sembla evident és que aquesta última reunió (i de fet diverses de les que hi ha hagut amb posterioritat al març de 2008) és absolutament estèril. No s'avança en res, ni tan sols es completa la informació prèvia; tampoc s'acorda un pla de treball, ni de bon tros un calendari d'esdeveniments, ni es resolen temes pendents, ni es clarifiquen idees. Res en absolut.

- Últimes notícies. Per la nostra banda, entre maig i juliol de 2009, vam intentar cridar l'atenció a diverses autoritats sobre el perillós camí que pren la iniciativa.

De comú acord amb el nou gestor i el nou coordinador de l'ANEP, promovem una carta a la ministra Cristina Garmendia, que acaba

essent signada per ells dos i pels presidents de la societats matemàtiques, en què es demana que es prenguin mesures. Per la nostra banda, enviem també a la ministra una carta protesta que és contestada. Adjuntem còpia de la resposta rebuda al final de l'article. En aquesta, la senyora ministra, a través de la cap del seu Gabinet, ens indica que, malgrat totes la vicissituds, existeix un clar interès per la seva part pel projecte. També ens assenyala que els famosos 800.000 € tenen com a destinatari el CSIC.

I ja no hi ha més notícies.

Bé, si que n'hi ha; sabem que Montserrat Torné ha decidit que l'estructura de l'IEMath és massa complicada i vol començar de nou el procés; sí, hem dit bé, començar de nou el procés, aquesta vegada donant entrada inicialment als responsables polítics de les seus seleccionades.

La història es repeteix: periòdicament, la responsabilitat recau sobre una persona novinyada al càrrec; per descomptat, aquesta persona no pot acabar la tasca ja començada, només faltaria! Ha de revisar i remodelar el projecte i aportar el seu punt de vista personal, tant li fa que el projecte hagi tingut el consens majoritari de tota una comunitat científica!, tant li fa que sigui el resultat de tres anys de treball seriós!, tant li fa si això retarda o fins i tot paralitza el procés! La conseqüència és un tornar a començar que retorna el tema a una situació prèvia, de tal manera que, quan s'aconsegueix avançar, és tard perquè la persona en qüestió deixa el càrrec a mans d'algú altre.

Si en comptes de l'IEMath estiguéssim parlant d'una iniciativa *tangible*, mínimament comprensible per al ciutadà (o sigui, per al polític), per exemple, un institut de ciències mediamambientals, un centre d'investigació en física de materials o faria i tot un institut d'investigació periodística, una altra cara cantaria. Malauradament, es tracta de matemàtiques, una disciplina desconeguda, ignorada i sovint odiada, per molt que sapiguem que constitueixen un element central del desenvolupament científic i, a més, intervenen constantment a la nostra vida (però això només som nosaltres, i no tots, els qui ho sabem).

Hauríem de ser més conscients de la manera que tenen de mirar-nos, del que pensen de nosaltres i de la imatge que inspirem, a la vista de tot el succeït.

Preguntes i laments (a falta de conclusions)

Com és possible que haguem estat tres anys implicant científics espanyols i estrangers, creant panells internacionals del més alt nivell, mobilitzant tot un col·lectiu i no s'hagi aconseguit res?

Com és possible que hagin *desaparegut* 2.500.000 € aprovats als pressupostos de 2008 per a l'IEMath? A qui hem d'anar a reclamar-los?

Com s'atreveix ningú a vendre la idea que amb aquesta nova estructura s'agilitzarà la creació de centres d'alt prestigi a Espanya, havent-li assignat per a aquest any la ridícula quantitat de 800.000 €? Tot i així, com és possible que aquesta dotació dugui més d'un any bloquejada després de tan llarguíssim procés? És així com es *col·loca la investigació i la tecnologia a Espanya en un lloc digne?*

No és una vergonya internacional sense parió que, després d'haver passat any i mig, els candidats a director no hagin rebut cap resposta per part del Ministeri sobre la seva situació pel que fa al cas?

Què hem de dir els membres de la Comissió de Posada en Marxa als candidats a director quan ens trobem amb ells o ens pregunten?

En la visita de maig de 2007, el professor Bourguignon ens va dir que el pitjor que li pot ocórrer a un projecte científic d'aquest tipus és caure en mans polítiques. Vam intuir que no es referia pas a aquest «caure en mans polítiques»; sembla difícil imaginar que una cosa així pugui passar abans que succeeixi. No obstant això, no es pot negar que tenia molta raó...

Amb tot l'ocorregut, només podem concloure que l'organització i el funcionament dels nostres responsables de política científica és, amb rares excepcions, seriosament deficient.

A hores d'ara, després de tant anar i venir i tant detenir i reprendre, no queda en absolut clar si estem lluitant pel que es va projectar. En efecte, és evident que, amb tants canvis imposats, l'estructura de l'IEMath cada vegada s'assembla menys al que va ser consensuat per la comunitat matemàtica espanyola. En aquell

moment el CSIC no tenia el paper que ens estan imposant avui dia. D'altra banda, vam projectar en el seu moment un IEMath que volia donar cabuda a tota la comunitat matemàtica i no només a quatre seus.

Als investigadors de les CA no implicades i, sobretot, als que ens heu transmès el vostre malestar per haver-se oblidat aparentment el plantejament inicial, us volem dir que a nosaltres no se'ns oblidia i que, si està a les nostres mans, seguirem recordant-lo.

Agraïments

No voldríem acabar aquest article sense expressar la nostra més sincera gratitud a totes les persones que, d'una manera o altra, han col·laborat fins avui en aquest projecte.

Especialment, moltes gràcies a les persones que segueixen: d'entrada, a Francisco Marcellán, per la labor que va desenvolupar mentre va ser secretari general de Política Científica i Tecnològica i també després, mentre va poder. Llàstima que el seu entusiasme per estructures com la que pretenem sigui una excepció.

També, a Santiago Rodríguez Uriel i a Ana Poveda, de la Secretaria d'Estat d'Universitats i Investigació de l'anterior Ministeri d'Educació, per la gran ajuda que ens van prestar a l'hora de donar forma jurídica als nostres documents i convocatòries. Finalment, als membres de les diferents comissions que, juntament amb nosaltres, van treballar en el projecte. Comissió IEMath: J. Bastero, A. Bermúdez de Castro, J. Bruna, E. Carrizosa, I. García Jurado, O. Gil, I. Luengo, J. Sanz Serna, S. Xambó.

Panel d'avaluació internacional: J.-P. Bourguignon (president), D. Arnold, B. Keyfitz, R. de la Llave, J. J. Manfredi, S. Müller, D. Nualart, D. Wallace.

Comissió de Posada en Marxa: M. A. Herrero (president), J. Bonet, C. Casacuberta, A. Cuevas, A. Díaz Cano, M. de León, C. Martínez, S. Montiel, M. Noy, P. Quintela.

Última comissió: C. Andradas, J. Bruna, F. Marcellán, F. Montero, J. J. Nieto, A. Ros, J. M. Viaño.

María J. Carro, UB
Enrique Fernández-Cara, Univ. de Sevilla